

Олена Корчова,
аспірант

Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

РИТОРИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

У статті узагальнено зміст вихідного поняття «мовна особистість» з опертям на дослідження сучасної лінгвістики та інтерлінгвістичних наук (психолінгвістики, комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації). Закцентовано увагу на вагомості риторичного компонента професійної підготовки як засобу формування мовної особистості майбутнього спеціаліста соціономічної сфери (практичного психолога, соціального педагога, соціального працівника). Сформульовано мету та завдання риторичної освіти, схарактеризовано форми, види навчальної діяльності студентів з риторики. Аргументовано доцільність упровадження індивідуальних диференційованих завдань із риторики за проектною технологією.

Ключові слова: мовна особистість, риторика, риторична освіта, риторична компетентність.

В статье обобщено содержание исходного понятия «языковая личность» на основе исследований современной лингвистики и интерлингвистических наук (психолингвистики, коммуникативной лингвистики, теории речевой коммуникации). Акцентировано внимание на важности риторического компонента профессиональной подготовки как средства формирования языковой личности будущего специалиста социономической сферы (практического психолога, социального педагога, социального работника). Сформулированы цель и задачи риторического образования, охарактеризованы формы, виды учебной деятельности студентов по риторике. Аргументировано целесообразность внедрения индивидуальных дифференцированных заданий по риторике по проектной технологии.

Ключевые слова: языковая личность, риторика, риторическое образование, риторическая компетентность.

The article gives a generalized meaning of «language personality» notion, based on the research of the modern linguistics and other linguistic disciplines (psycholinguistics, communicative linguistics, the communicative language theory). It is underlined the importance of the rhetorical component in the professional training as a means of a language personality formation of the

future socionomy specialist (applied psychologist, social pedagogue, social worker). The objective and tasks of the rhetoric education are formulated, the forms and types of the study process of the students learning rhetoric are characterized. The article gives reasonable grounds for the implementation of the individual differentiated tasks in rhetoric according to the project technology.

Key words: *language personality, rhetoric, rhetoric education, rhetorical competence.*

Модернізація освіти відповідно до вимог євроінтеграційних процесів, гуманізація наук в цілому, й соціолінгвістичних зокрема, динамічні соціокультурні перетворення, глобалізаційні комунікативні процеси, що посилюють інтерес до особистості не лише з погляду соціальної характеристики індивіда, а передусім як носія специфічного, унікального світогляду, що виражає належність людини до певного суспільства, історичної епохи, культури тощо, породжують проблему формування й розвитку мовної особистості в освітній парадигмі XXI століття.

Водночас вагомість спілкування в усіх сферах людської діяльності, взаємодія та взаємовплив соціальних структур, що ґрунтуються на різних рівнях соціальної взаємодії («людина – людина», «людина – соціальна група», «людина – суспільство»), зумовлюють відродження риторики як науки, здатної регламентувати комунікативний простір, організовувати ефективну мисленнево-мовленнєву діяльність, уніфікувати норми спілкування відповідно до конкретної комунікативної ситуації.

З огляду на це актуальним стає риторичний компонент професійної підготовки як засіб формування мовної особистості майбутнього фахівця будь-якої сфери, й соціономічної передусім, де мовно-мовленнєва діяльність комунікантів є не лише соціальним середовищем виробничої сфери, а й предметом професійної діяльності.

Студіювання наукових джерел, що висвітлюють різні аспекти формування мовної особистості як учня, так і студента-майбутнього фахівця (праці О. Біляєва, Г. Богіна, М. Вашуленка, О. Горошкіної, Т. Донченко, С. Єрмоленко, С. Карамана, Ю. Караулова, Л. Мацько, В. Мельничайка, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Семенов, О. Семенюка, Л. Скуратівського, Л. Струганець та інших), засвідчує необхідність застосування педагогічних інновацій до формування мовної особистості в контексті оновленої лінгвістичної освіти, що ґрунтується на комунікативно-дискурсивній парадигмі сучасності.

Йдеться про впровадження в навчально-виховний процес нових освітніх технологій (а почасти й гуманітарних праксеологічних дисциплін), спрямованих на оволодіння прийомами й методами ефективною мовно-мовленнєвою діяльністю, розкриття творчих потенцій, становлення світогляду особистості.

Однією з успішних технологій вважаємо використання риторики як дієвого засобу становлення мовної особистості, оскільки ідеї гуманізму й антропоцентризму риторичної освіти є базовими для формування

індивідуального стилю мовлення, що є професійно значущим для майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів).

Принагідно зазначимо, що дослідження риторики в контексті проблеми формування мовної особистості не є новим (наукові здобутки Н. Голуб, Л. Мацько, О. Мацько, Г. Онуфрієнко, Г. Сагач та інших), однак система формування мовної особистості фахівця-соціономіста в цілому, й засобами риторики зокрема, відсутня.

Отже, мета статті – розкрити роль риторики як навчальної дисципліни у формування мовної особистості майбутнього фахівця соціономічної сфери.

Дослідження теоретичних основ окресленої проблеми надало змогу узагальнити зміст вихідного поняття публікації «мовна особистість» під кутом зору сучасної лінгвістики.

Термін «мовна особистість», уведений до вітчизняного наукового обігу В. Виноградовим (1894–1969), теоретико-гносеологічно змодельований Ю. Карауловим (1935), на сьогодні в лінгвістиці та інтерлінгвістичних дисциплінах (психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці, теорії мовної комунікації тощо) потрактовується як:

– іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу [3, с. 370];

– модель представлення особистості, що ґрунтується на аналізі дискурсу носія мови й узагальнено об'єктивує особливості використання ним системних засобів мови як з метою відображення його світобачення, так і для реалізації комунікативних інтенцій [5, с. 230];

– багаторівнева функціональна система, що містить три рівні: володіння мовою (мовна компетенція), володіння засобами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативна компетенція), знання світу (тезаурус) [2, с. 198];

– індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності [1, с. 349];

– тип комуніканта, який характеризується сукупністю здібностей і характеристик, що зумовлюють створення й сприйняття ним мовленнєвих творів (текстів), які різняться за ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності [6, с. 288];

– людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, що обумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що вирізняються структурно-мовною складністю, глибиною й точністю відображення дійсності [4, с. 201] тощо.

Аналіз вищенаведених потрактувань свідчить про відсутність єдиного узагальненого концептуального розуміння поняття «мовна

особистість», оскільки при фактично сформованому денотаті (оволодіння мовно-мовленнєвою компетенцією з метою реалізації комунікативних інтенцій (створення текстів, що різняться за ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності)) маємо полісемічний інтенціонал (ознака особистості, модель представлення особистості, багаторівнева функціональна система, індивід, тип комуніканта, людина), інтегральним компонентом якого можемо визначити «суб'єкт».

З огляду на це під «мовною особистістю» розуміємо основний суб'єкт комунікації, здатний не лише до сприйняття й породження різнорівневих текстів, а й до моделювання вербальної взаємодії, а саме: вибору теми, моніторингу мікротем, встановлення, підтримки та припинення вербального контакту, прогнозування та реалізації мовленнєвих дій для досягнення комунікативної мети з огляду на ситуацію спілкування.

Важливу роль у формуванні такого суб'єкта комунікації, на нашу думку, відіграє риторика – наука й навчальна дисципліна про теорію та практику красномовства, що розвиває систему особистісних професійно значущих якостей майбутнього фахівця будь-якої сфери, й соціономічної зокрема, а саме: глибину, гнучкість, стійкість, усвідомленість, самостійність мисленнєвої діяльності; правильність, точність, логічність, ясність, лаконічність, доцільність, образність, виразність, чистоту, багатство і різноманітність мовлення; коректність, тактовність, витримку, емоційну стриманість, доброзичливість, повагу до співрозмовника, впевненість, що поєднуються з високим рівнем самоконтролю; здатність до управління слухацькою аудиторією тощо. Все це не лише забезпечує здійснення ефективної комунікативної діяльності під час соціально-педагогічної роботи, а й формує індивідуальний стиль спілкування, служить виразником загальнономовленнєвої національної культури.

Мету риторичної освіти вбачаємо у формуванні риторичної компетентності майбутніх фахівців як інтегрованої якості, що виражається через здатність особистості риторично правильно використовувати мовні ресурси з метою продукування авторсько-адресного тексту, створюючи психологічний комфорт спілкування в умовах конкретної комунікації.

Відповідно до цього основними завданнями вивчення риторики є: подати відомості про історію, структуру, основні поняття риторики як науки, види красномовства та сфери його застосування, риторичний ідеал як історично й суспільно зумовлену систему загальних вимог до мовленнєвої діяльності особистості як носія певної культури; ознайомити з теорією і практикою публічного мовлення, специфікою усного професійного спілкування в соціономічній сфері, структурою ораторського твору, методикою підготовки промови, засобами вираження виступу, прийомами володіння слухацькою аудиторією; виховувати потребу в оволодінні мовно-мовленнєвими нормами сучасної української літературної мови; формувати риторичну культуру мовної особистості майбутнього фахівця соціономічній сфері.

Серед основних форм і видів навчальної діяльності студентів з риторики виділяємо аудиторну роботу (лекції та практичні заняття), самостійну й індивідуальну роботу.

Під час лекційного курсу студенти долучаються до історії ораторського мистецтва, ознайомлюються з риторичними канонами, удосконалюють лінгвістичні знання. З метою активізації пізнавальної діяльності беруть участь у вирішенні проблемних ситуацій, обговоренні дискусійних запитань, критичному відборі й тезуванні інформації з різних джерел, й Інтернет-ресурсів у тому числі, що не лише сприяє осмисленню й усвідомленню риторичної теорії, а й ефективно розвиває мисленнєво-мовленнєву діяльність майбутнього фахівця.

Метою практичних занять є формування професійно значущих риторичних вмінь шляхом виконання усних вправ на вироблення техніки мовлення; письмових з культури мовлення; вирішення риторичних задач; участі в риторичних тренінгах; експертної роботи, а саме: роботи з текстами промов (визначення заголовка, формулювання мети, виконання композиційного та елокутивного аналізів із визначенням елоквенційних засобів, моделювання аудиторії, констатування або (за потреби) добір засобів активізації уваги слухачів), аудіо- й відеозаписами публічних виступів, що дозволяє проектувати встановлені переваги й недоліки на власну мисленнєво-мовленнєву діяльність; створення та презентування промов на визначену тему й заздалегідь змодельовану аудиторію тощо.

Самостійна робота студентів з риторики, спрямована на систематизацію, узагальнення й поглиблення набутих теоретичних знань та практичних вмінь, включає завдання різного типу: опрацювання конспекту лекції, основної та додаткової літератури за конкретною темою; підготовка повідомлень і реферування першоджерел; виконання вправ на вдосконалення техніки мовлення, оволодіння засобами логіко-емоційної виразності, формування мовленнєвої культури, розвиток не лише умінь і навичок ритора, а й адресата ораторського мовлення (що є професійно необхідним для практичних психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників); творчі завдання, орієнтовані на опанування принципів, правил, форм ефективної риторичної взаємодії – основних засад публічного мовлення.

Важливою формою риторичної освіти є індивідуальна робота студентів як форма організації навчально-пізнавального процесу, що забезпечує реалізацію творчих потенцій студента через науково-дослідну роботу й творчу діяльність.

Зважаючи на серйозні проблеми ораторської підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, зокрема комунікативну невпевненість, інтровертність у спілкуванні, труднощі імпровізаційного публічного мовлення, незнання правил дискусії, невміння побудови конструктивного діалогу й полілогу, та специфіку риторики як важливої сфери людської культури, пропонуємо індивідуальні диференційовані завдання за проектною технологією, що спрямовані на розвиток активності, ініціативності,

самостійності студента, стимулюють інтерес до публічного мовлення, розвиток ораторських здібностей, критичного мислення шляхом самостійного пошуку інформації, відбору аргументів, формулювання тез, що дає змогу інтегрувати риторичну теорію з практикою.

Акцентуємо увагу на доцільності групових проектів, що поєднують індивідуальну й колективну діяльність, уможливають самореалізацію в команді, дозволяють формувати вміння ефективної взаємодії ратора й слухача засобами промови, що є основою риторичної компетентності майбутнього фахівця.

Ефективною формою реалізації й контролю індивідуальної роботи вбачаємо захист риторичного проекту (наприклад, дискусійне обговорення визначених питань, інсценізація, виступ-презентація, агітаційна презентація-виступ, засідання круглого столу, аргументація через полілог тощо) з наступною рефлексією, що дозволяє усвідомлювати й коригувати результати власної мисленнєво-мовленнєвої діяльності з метою формування індивідуального стилю спілкування.

З усього вищенаведеного можемо констатувати, що риторична освіта дозволяє зацентувати увагу не на теоретико-наукових аспектах мови як лінгвістичного явища, а передусім прагматичних (соціально-психологічних, контекстних та ситуативних) чинниках уживання мови, що дає змогу майбутньому фахівцеві соціономічної сфери поглибити професійно значущі знання і вміння, розширити змістову сторону мовленнєвої культури, реалізувати себе як мовну особистість.

З огляду на це, перспективу подальших досліджень вбачаємо у здійсненні спроби деталізації технології викладання риторики для студентів соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
2. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. / Світлана Іванівна Куранова. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
4. Семеног О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / Олена Миколаївна Семеног. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
5. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / Олег Анатолійович Семенюк, Валентина Юліївна Паращук. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 240 с.
6. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для самостійної роботи студента / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.